

«УНІВЕРСУМ»: ТРИ ДЕСЯТИЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

Є видання, про які судять за накладом, кількістю підписників, цитованістю або здатністю щодня вигравати боротьбу за увагу. А є інша категорія преси, значення якої стає зрозумілим лише на великій часовій дистанції. Такі журнали не обов'язково стають масовими, зате вони виконують значно складнішу роботу: зберігають інтелектуальну пам'ять спільноти, формують мову, якою вона говорить про себе, і не дозволяють перерватися розмові між поколіннями. Львівський «Універсум» належить саме до таких видань.

Журнал з'явився у грудні 1993 року – фактично на самому початку новітньої української державності. На офіційному сайті його досі лаконічно визначають як «журнал політології, футурології, економіки, науки та культури», заснований 1993 року; шеф-редактором від початку є Олег К. Романчук. Архів показує надзвичайно рідкісну для української інтелектуальної преси безперервність: випуски проходять через 1990-ті, 2000-ні, революції, економічні кризи, російську агресію 2014 року, повномасштабну війну і доходять до 2026-го.

Тридцять із лишком років для українського незалежного журналу – це вже не просто вік, це аргумент. За цей час зникли партії, медіахолдинги, газети-мільйонники, телевізійні імперії та десятки блискуче профінансованих медійних стартапів. Змінювалися президенти, політична мода, власники телеканалів і сам технологічний спосіб споживання інформації: від газетного кіоску до Facebook, Telegram і короткого відео. «Універсум» залишився.

Ось ця тяглість є першою причиною, чому він цікавий для «Школи українства».

Українська історія взагалі страждає від розривів. Ми дуже часто починаємо інтелектуальне життя нібито з нуля. Нова генерація відкриває проблему, про яку попередня вже написала книжку; нова політична еліта урочисто винаходить концепцію, яку сто років тому сформулювали українські державники; чергова війна змушує суспільство знову засвоювати урок, який уже був оплачений життями попередників. Національна культура без інституцій пам'яті перетворюється на людину з амнезією: вона

може бути талановитою, сильною й енергійною, але щоранку мусить заново з'ясовувати, хто вона.

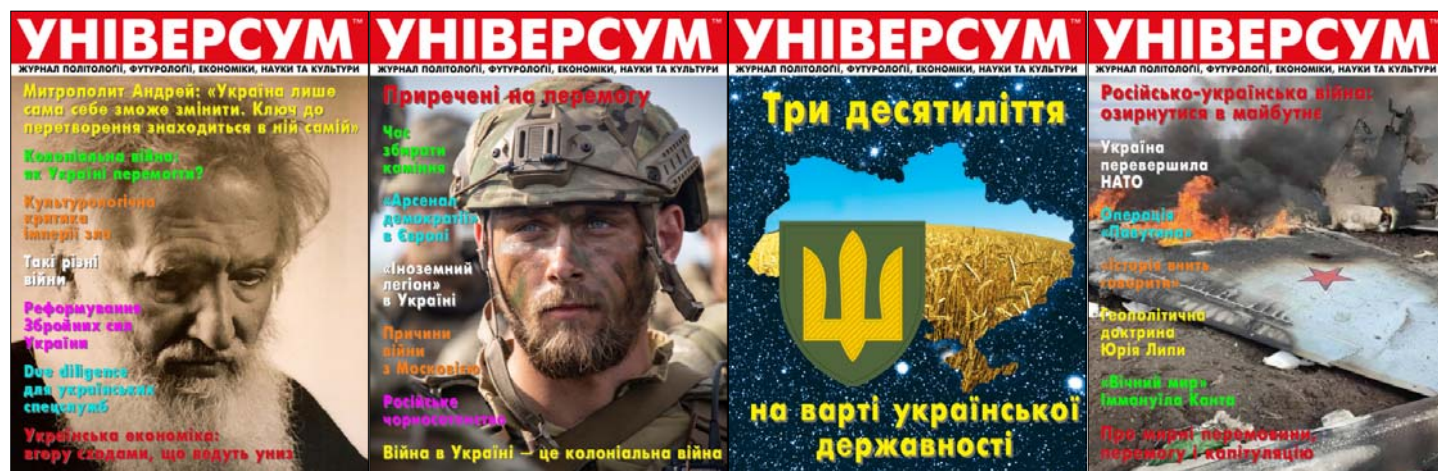
Періодика в цьому сенсі іноді важливіша за монографії. Вона консервує не тільки завершену думку, а сам інтелектуальний клімат епохи: чого боялися, про що сперечалися, що передбачали і чого ще не розуміли.

Уже пілотне число «Універсуму» у грудні 1993-го добре показує масштаб початкової амбіції. На його обкладинці був академік Ігор Юхновський, а в журналі – його текст «Термодинаміка і стійкість політичної системи», спроба переносити закономірності складних систем у сферу політики й прогнозування. Сам Романчук згадував, що задумував новий журнал як одну з «інтелектуальних цеглин» громадянського суспільства – видання, яке мало не тільки інформувати, а привчати читача аналізувати та прогнозувати.

У цьому є важлива відмінність «Універсуму» від більшості української політичної журналістики. Він від самого початку намагався говорити не лише про те, що сталося, а про те, що з цього впливає для України. «Футурологія» у його підзаголовку дуже точно передає редакційну амбіцію: історія потрібна не для ритуального поклоніння минулому, геополітика – не для переказування заяв закордонних лідерів, економіка – не для таблиці ВВП, а все це разом має допомагати українцеві мислити майбутнє власної держави.

Тому авторський корпус «Універсуму» виявився значно ширшим за звичайне коло політичних журналістів. У різні роки з журналом були пов'язані Ярослав Дашкевич, Євген Сверстюк, Іван Дзюба, Юрій Щербак, Богдан Гаврилишин, Юрій Ілленко, Іван Драч, Юрій Покальчук, Костянтин Морозов, Богдан Ступка, Ярослав Яцків та багато інших людей із науки, культури, армії й державотворення. Академічне дослідження журналу прямо описує його як майданчик, де аналітична, просвітницька й політична функції поєдналися з виразною державницькою позицією.

Сьогодні україноцентрична риторика стала майже обов'язковою частиною публічного дискурсу, і часом важко відрізнити переконання від вдалої адаптації до сус-

пільного попиту. З «Універсумом» такої проблеми немає. Теми російського імперіалізму, української армії, безпеки, історичної пам'яті, національної ідентичності й необхідності мислити Україну як самостійний центр сили журнал системно розробляв задовго до того, як це стало політично безпечним і медійно вигідним. У ретроспективі видання можна знайти тексти про «бандерофобію» російської свідомості, Переяслав, активність російських спецслужб, неоімперський характер Москви, українську армію та інформаційну війну ще з тієї епохи, коли значна частина української еліти продовжувала говорити про «стратегічне партнерство» з Росією.

Це не означає, що кожен прогноз журналу був правильним або що кожна його публікація повинна перетворюватися на канон. Жива інтелектуальна традиція взагалі не потребує канонізації кожного свого тексту. Її цінність в іншому – у здатності довго утримувати головне питання.

Для «Універсуму» таким питанням усі ці роки залишалася Україна. Україна як суб'єкт – зі своєю історичною пам'яттю, власним інтересом, власною армією, культурою, економікою, інтелектуальним класом і правом визначати майбутнє.

Українство – якщо не зводить його до вишиванки, кухні й календаря пам'ятних дат – потребує власної інте-

лектуальної інфраструктури. Нація не існує лише тому, що мільйони людей називають себе українцями. Вона існує ще й тому, що є простори, в яких українці мислять самих себе: сперечаються про історію, виробляють поняття, визначають загрози, формулюють інтереси, створюють образ бажаного майбутнього.

Журнал – один із таких просторів.

І це важливо сьогодні, коли інформаційне середовище дедалі сильніше заохочує протилежне: коротку реакцію замість рефлексії, емоцію замість аргументу, алгоритмічну популярність замість тривалого змісту. Соціальна мережа винагороджує думку, яка проживе шість годин. Журнал потенційно зберігає її тридцять років. «Універсум» продовжує велику функцію української преси, яку в різних історичних умовах виконували десятки видань – від часописів визвольного руху й еміграції до культурних журналів пізнього ХХ століття. Їхня історична роль полягала не просто у передачі інформації. Вони утримували український кут зору, коли політичні режими, імперії або культурна мода переконували українця дивитися на себе чужими очима.

Колись таким інструментом могла бути підпільна або еміграційна газета. Сьогодні сам факт існування української держави, на щастя, принципово змінив умови. Але проблема інтелектуальної залежності нікуди не зникла. Ми досі надзвичайно часто описуємо Україну мовою, яку виробили не в Києві й не у Львові: через російські імперські категорії, західні транзитологічні схеми, польські історичні претензії або інтереси великих геополітичних центрів.

Власна преса потрібна не для того, щоб закритися від світу, а для того, щоб увійти у світ зі своєю системою координат.

Показово, що навіть нинішня структура журналу не перетворилася на суцільну воєнну хроніку. Поруч існують рубрики державності, безпеки, геополітики, історії, футурології, культури та «еліти нації». У номері 3–4 за 2026 рік, наприклад, поруч стоять матеріали про «Матрицю Перемоги», чорноморський вектор української геополітики, необхідність «перезаснувати державу», Петлюру, російські міфи та футурологію Юрія Щербака. Це добре демонструє саму модель журналу: війна тут розглядається не окремо від культури, історії чи майбутнього держави, а як частина великого питання українського існування.

Можна створити сильну армію, але не сформувати відповідальну еліту. Можна вибороти кордон, але залишитися колонізованими інтелектуально. Можна інтегруватися до ЄС, але так і не навчитися формулювати власний національний інтерес. Можна дерусифікувати назви вулиць, але продовжувати мислити державу як ресурс чиновницького класу, а громадянина – як підлеглого. Тому українству потрібні не тільки герої й символи.

Йому потрібні інституції мислення.

Університети. Архіви. Видавництва. Дослідницькі центри. Школи. Бібліотеки. Газети й журнали, які не починають історію країни з останнього інформаційного циклу.

«Універсум» є однією з таких невеликих, але стійких інституцій.

І саме тому його варто не лише читати.

Його варто берегти.

Владислав СМІРНОВ,
аналітик, публіцист

Фейсбук-сторінка автора

МАТРИЦЯ ПЕРЕМОГИ

Олег К. Романчук – журналіст, письменник, публіцист. Доктор філософії. Засновник і шеф-редактор журналу політології, футурології, економіки, науки та культури «Універсум». Лауреат премії імені Івана Багряного 2008 року «за визначний внесок у розбудову державної незалежності України та консолідацію суспільства». Лауреат міжнародної літературної премії 2009 року імені Дмитра Нитченка. Лауреат обласної премії імені Вячеслава Чорновола 2012 року за публіцистичну збірку «У пошуках універсуму». Премією Волянників-Швабінських Фондації Українського Вільного Університету відзначені навчальний посібник «Системний аналіз у журналістиці» (2008) і книжка публіцистики «Перезаснування України» (2013). Нагороджений премією імені Івана Франка Держкомтелерадіо України у галузі інформаційної діяльності 2019 року в номінації «За кращу публікацію у друкованих засобах масової інформації». 2022 року став лауреатом премії імені Вячеслава Чорновола Держкомтелерадіо України та премії імені Героя України Степана Бандери за книгу публіцистики воєнного часу «Не бійсь. Не зраджуй. Не мовчи». 2023 року друге, розширене і доповнене видання книги «Не бійсь. Не зраджуй. Не мовчи» отримало премію Фондації Українського Вільного Університету. Книжки Олега К. Романчука тричі були допущені до другого конкурсного туру на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка (2014 – «У пошуках універсуму. Статті, публіцистика, прогнози і спостереження (1990–2011)», 2021 – «Не бійсь. Не зраджуй. Не мовчи. Публіцистика воєнного часу», 2024 – друге видання «Не бійсь. Не зраджуй. Не мовчи»).

Олег К. РОМАНЧУК

«Головними темами прискіпливого публіцистичного аналізу Олега К. Романчука стають не лише ті, які лежать на поверхні: як протидіяти ворогу, що маємо робити і чому, але й соціофілософські: що заважає нашому народові подивитися на себе збоку і зробити належні висновки. Вихід автор бачить у донесенні до українського загалу правди, у просвітництві з надією на те, що маса недумуючих людей нарешті розплющить очі і почне, бодай, ставити собі питання, що ж насправді відбувається навколо».

Володимир ОГРИЗКО,
надзвичайний і Повноважний Посол України,
міністр закордонних справ України (2007–2009)

МАТРИЦЯ ПЕРЕМОГИ